

BUXGALTERIYA BALANSI: KORXONA MOLIVAVIY INTIZOMI KO’RSATGICHI**Qarshiboyeva E’zoza Farxod qizi****Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti****Buxgalteriya hisobi fakulteti talabasi****farkhodovna17o@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.19763821>**

Annotatsiya: Buxgalteriya balansi — bu korxonaning ma’lum bir sanadagi (odatda chorak yoki yil yakuni) moliyaviy holatini aks ettiruvchi asosiy hisobot shaklidir. U korxonaning nimalarga egaligi (aktivlar) va bu mablag’lar qayerdan kelganini (passivlar) ko’rsatadi. Shu jihatdan, balans korxonaning “moliyaviy surati” bo’lib, unda barcha iqtisodiy resurslar va ularning manbalari aniq va tizimli tarzda ifodalanadi. Ushbu tezisdagi balansning tuzilishi, uning biznes barqarorligini tahlil qilishdagi o’rni va amaliy ahamiyati haqida so’z boradi.

Kalit so’zlar: buxgalteriya balansi, aktivlar, passivlar, majburiyatlar, kapital, moliyaviy holat, biznes tahlili.

Buxgalteriya balansi xo’jalik yurituvchi subyektning muayyan davrdagi moliyaviy holatini umumlashtirib ko’rsatuvchi asosiy hisobot shakli hisoblanadi. U korxonaning aktivlari, majburiyatlari va o’z kapitalini o’zida aks ettirib, moliyaviy barqarorlikni baholash, tahlil qilish va kelgusidagi iqtisodiy qarorlarni qabul qilish uchun ishonchli manba bo’lib xizmat qiladi. Buxgalteriya balansi orqali korxonaning mavjud resurslari va ularning shakllanish manbalari o’rtasidagi muvozanat aniqlanadi. Shu bois u boshqaruv tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Balans ma’lumotlari asosida korxonaning to’lov qobiliyati, foydalilik darajasi, qarz majburiyatlarini bajarish imkoniyati va umumiy iqtisodiy samaradorligini baholash mumkin. Bugungi kunda buxgalteriya balansi nafaqat oddiy hisobot vositasi, balki iqtisodiy tahlil va strategik rejalashtirishning muhim axborot bazasi sifatida ham katta ahamiyatga ega. Buxgalteriya balansi xo’jalik yurituvchi subyektning moliyaviy holatini baholashda eng muhim hisobot shakllaridan biri bo’lib, korxonaning ma’lum davrdagi aktivlari, majburiyatlari va kapitali o’rtasidagi nisbatni aniq ifodalaydi. Balans yordamida korxonaning resurslarining qayerdan kelgani va ular qanday yo’nalishlarda foydalanilayotganini aniqlash mumkin. Shuning uchun u nafaqat hisobot berish vositasi, balki tahliliy va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda asosiy manba hisoblanadi.

Iqtisodchi olim Pol Samuelson buxgalteriya balansining mohiyatini quyidagicha ta’riflagan: “Balans — bu korxonaning moliyaviy hayotini o’lchovchi asbobdir, u nafaqat mavjud holatni, balki kelgusidagi rivojlanish yo’nalishini ham ko’rsatadi.” Ushbu fikr shuni anglatadiki, balans korxonaning faqat hozirgi moliyaviy ko’rsatkichlarini emas, balki uning iqtisodiy istiqbolini ham ochib beradi. Ya’ni, balans yordamida korxonaning qaysi yo’nalishda rivojlanayotganini, qanday risklarga duch kelayotganini va barqarorlik darajasini chuqur tahlil qilish mumkin. Buxgalteriya balansining asosini ikki tomonlama yozuv (ikki tomonlama hisob) prinsipi tashkil etadi. Bu prinsipga ko’ra, har bir xo’jalik operatsiyasi kamida ikki hisobda – aktiv va passiv tomonlarda qayd etiladi. Natijada balans har doim tenglikni saqlaydi: Aktivlar = Majburiyatlar + Kapital. Bu tenglik korxonaning moliyaviy muvozanatini bildiradi. Oddiy til bilan aytganda: “Korxonada bor boyliklarning manbai aniq bo’lishi kerak — ular yo qarz hisobiga, yo o’z mablag’lari hisobiga paydo bo’lgan.”

O’zbekistonlik iqtisodchi M. Karimov bu haqda shunday deydi: “Ikki tomonlama yozuv prinsipi balansdagi har bir xo’jalik operatsiyasining to’g’ri va aniq aks etishini ta’minlab,

ma'lumotlarning ishonchligini kafolatlaydi”. Bu fikr shuni anglatadiki, buxgalteriya tizimida xatolikka yo'l qo'ymaslik uchun har bir operatsiya ikki marta – aktiv va passiv tomonlarda aks ettiriladi. Natijada balansdagi raqamlar bir-biriga mos tushadi va korxonaning moliyaviy axboroti ishonchli bo'ladi. Buxgalteriya balansining tuzilishi uchta asosiy qismdan iborat: aktivlar, majburiyatlar va kapital. Aktivlar korxonaning mulki hisoblanadi (ishlab chiqarish vositalari, pul mablag'lari, tovar zaxiralari, asosiy vositalar va debitorlik qarzlari). Majburiyatlar esa korxonaning kreditorlar oldidagi qarzlari va boshqa moliyaviy majburiyatlarini ifodalaydi. Kapital – korxonaga egalari tegishli bo'lgan mablag'lardir. Ushbu uch qismning o'zaro muvozanati korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi.

Mashhur iqtisodchi Jozef Stiglits ta'kidlaganidek: “To'g'ri tuzilgan balans – bu boshqaruv uchun eng ishonchli va obyektiv ma'lumot manbaidir”. Balansning aniqligi va ishonchligi korxonaga rahbariyati uchun strategik qarorlar qabul qilishda juda muhim ahamiyatga ega. Agar balansdagi ma'lumotlar xato yoki to'liqsiz bo'lsa, bu noto'g'ri iqtisodiy qarorlarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun balans tuzishda xalqaro buxgalteriya standartlariga qat'iy rioya qilish zarur. Buxgalteriya balansining bir necha turi mavjud: boshlang'ich balans, joriy balans, yakuniy balans va tugatish balansi. Har biri o'ziga xos maqsadda qo'llaniladi. Masalan, boshlang'ich balans korxonaga faoliyatining boshlanish holatini, yakuniy balans esa hisobot davrining oxiridagi natijalarni ko'rsatadi. Joriy balans esa har oy yoki chorakdagi moliyaviy holatni aks ettiradi.

Iqtisodchi A. Abdulkarimov bu borada quyidagicha ta'kidlaydi: “Balans shakllarining xilma-xilligi korxonaning moliyaviy faoliyatini turli nuqtai nazardan tahlil qilish imkonini beradi”. Investorlar uchun yakuniy balans muhim bo'lsa, korxonaga rahbariyati uchun joriy balans yanada qimmatli, chunki u o'zgarishlarni real vaqt rejimida kuzatishga yordam beradi. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya balansini yuritishda raqamli texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. 1C Accounting, SAP va QuickBooks kabi maxsus dasturlar hisob-kitoblarni avtomatlashtiradi. Bu tizimlar inson xatolarini keskin kamaytiradi, vaqtni tejaydi va hisobotlarning aniqligi hamda shaffofligini oshiradi. Devid Nortoning so'zlariga ko'ra: “Raqamli balans tizimlari buxgalteriya jarayonini shaffof, tez va chuqur tahliliy jihatdan kuchli qiladi”. Raqamli texnologiyalar tufayli balans ma'lumotlari real vaqt rejimida yangilanib turadi, bu esa rahbarlarga tez va ishonchli qaror qabul qilish imkonini beradi. Buxgalteriya balansi korxonaning moliyaviy barqarorligini tahlil qilishning asosiy vositasidir. U orqali foydalilik, likvidlik, aktivlar aylanish tezligi va qarz yuki kabi muhim ko'rsatkichlar hisoblanadi. Ushbu ma'lumotlar asosida korxonaga o'z faoliyatini baholaydi, strategik rejalarni ishlab chiqadi va kelajakdagi xavflarni oldindan ko'radi. Buxgalteriya balansi korxonaning “moliyaviy yuragi” hisoblanadi. U korxonaning hozirgi moliyaviy holatini, rivojlanish istiqbolini va umumiy iqtisodiy barqarorligini to'liq aks ettiradi. Pol Samuelson balansni “korxonaning moliyaviy hayotini o'lchovchi asbob” deb atagan bo'lsa, M. Karimov uni ishonchlilik garovi, Jozef Stiglits esa boshqaruv uchun eng muhim ma'lumot manbai deb hisoblaydi. A. Abdulkarimov uni tahliliy vosita sifatida ko'rsatsa, Devid Norton raqamli transformatsiya kaliti deb ta'riflaydi. Buxgalteriya balansi nafaqat oddiy hisobot shakli, balki korxonaning iqtisodiy faoliyatini tahlil qilish, baholash va samarali boshqarishning muhim vositasidir.

Zamonaviy iqtisodiyotda buxgalteriya balansi faqat hisobot vositasi emas, balki tahliliy va strategik boshqaruv vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlarning joriy etilishi balans tuzish jarayonini yanada

tez, aniq va qulay shaklga keltirdi. Bu esa, o‘z navbatida, korxonalarining moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shunday qilib, buxgalteriya balansi nafaqat moliyaviy natijalarni aks ettiradi, balki korxonaning rivojlanish istiqbollari belgilashda, resurslardan oqilona foydalanishda va iqtisodiy xavflarni kamaytirishda ham muhim ahamiyatga ega.

To‘g‘ri yuritilgan balans — bu shunchaki qog‘oz emas, balki investor ishonchi va rahbarning aniq qarorlari uchun eng ishonchli poydevordir. U korxonaning o‘tmishdagi natijalarini jamlab, kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishini belgilab beradi. Umuman olganda, buxgalteriya balansi korxonaning moliyaviy intizomining asosiy ko‘zgusi bo‘lib, uning to‘g‘ri yuritilishi va chuqur tahlili korxonaning barqaror rivojlanishi uchun zarur shart hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Abdukarimov, A. Moliyaviy tahlil va buxgalteriya amaliyoti. Samarqand: Zarafshon nashriyoti
2. Karimov.M. Buxgalteriya hisobi asoslari. (maqola). Iqtisodiyot nashriyoti, 3 sahifa, 134-bet
3. Kaplan, Robert S., and David P. Norton. Strategy Maps: Converting Intangible Assets into Tangible Outcomes. Harvard Business School Press, 2004.
4. Stiglitz, Joseph E. Globalization and Its Discontents. W.W. Norton & Company, 2002